FABULELE LUI ȚICHINDEAL – ÎNTRE RECEPTARE ȘI CENZURĂ

În mod paradoxal, fabulistul „gură de aur”, venerat de Heliade-Rădulescu și Eminescu, a fost, în același timp, blamat și cenzurat, antum și postum. Interzicerea *Fabulelor* sale, traduse și prelucrate după Dositei Obradovici (Dositej Obradović)¹, pare să-i fi conferit lui Dimitrie Țichindeal un destin dramatic. Cauzele și desfășurarea acestei confiscări, imediat după apariția volumului în 1814, au fost analizate de istorici mai vechi (Ioanovici 1916; Aleksa Ivić²) sau mai noi (Suciu 1975; Bocșan 1976), acestea fiind puse pe seama atitudinii revendicative a militantului bănățean în privința desemnării unor români în postura de director al școlilor naționale sau în aceea de episcop al diecezei ortodoxe a Aradului, ambele aflate sub jurisdicție sârbească. Acest afront adus ierarhiei prestabilite va declanșa reacția autorităților, instigate de Ștefan Avacumovici (Stefan Avakumović), episcopul Timișoarei, și de Uroș Nestorovici (Uroš Nestorović), directorul școlilor greco-neunite din Ungaria, amândoi de origine sârbă. La 26 aprilie 1814, Țichindeal este destituit din funcția de senior al Preparandiei arădene, iar în septembrie 1815 a fost scos și din profesorat. Concomitent, congregațiile comitatelor bănățene și apoi Consiliul Locumtenențial de la Buda decid confiscarea volumului de *Filosoficești și politicești prin fabule moralnice învățături*, atât a exemplarelor difuzate deja, cât și a celor aflate la locuința autorului. Persecutat pe multiple planuri, pus sub „cenzură ecleziastică”, acuzatul se adresează, fără rezultat, Curții de la Viena, convins că ideile sale literare nu pun în pericol ordinea constituțională, așa cum i s-a reproșat. În ultimii ani ai vieții, Țichindeal nu pregetă să-și apere cauza, așa cum reiese și dintr-o scrisoare din 15 iunie 1816, adresată lui Moise Nicoară, aflat la Viena, în care se interesa de soarta „confiscăluitelor fabule” (Fierăscu 1936, p. 151–152). De multe ori, cauza principală a persecuțiilor la care a fost supus Țichindeal pare să nu fi fost atât notele acide din morala unor fabule, cât acțiunile petiționare inițiate de neobositul animator bănățean. Aceasta este fișa succintă a contextului istoric al interdicției fabulelor sale din 1814.

Revenind asupra volumului propriu-zis, vom trece în revistă câteva dintre pasajele incriminate, după cum sunt specificate în diferite rapoarte ale oficialităților paginile care necesită revizuire și epurări (Suciu 1975, p. 1255–1257; Bocșan 1976, p. 136). Un prim exemplu de text etichetat drept subversiv trimite la p. 14–15 din volum, respectiv la *Învățătura* fabulei 4, *Leul, vulpea și lupul*. Cel vizat în morală

¹ Prima ediție din *Fabulele* lui Obradović apare la Leipzig (Breitkopf, 1788). Țichindeal apelează la o ediție publicată la Buda, în 1800, sub îngrijirea lui Lukijan Mušicki.

² Vezi „Revista istorică”, XIII, 1927, nr. 10–12, p. 380–384.

este chiar împăratul, „carele nu încungiură țările sale” și dă crezare „aceluia carele mai formos știe vorbi și istețește minți și cu măiestrie a amăgi și a se linguși”. Tonul este atenuat prin încrederea în acel „stăpânitoriu luminat”, pe care îl invocă în virtutea imaginii „bunului împărat”, cultivată în epocă. O lectură mai comprehensivă din partea acuzatorilor nu ar fi socotit toate aceste afirmații drept defăimătoare, ci moralizatoare, cu bune intenții. Unul dintre cele mai incisive pasaje care face obiectul sesizării oficialilor vremii se regăsește în *Învățătura* fabulei 144, *Caprele și Iupiter*, conținând câteva accente naționale și sociale vehemente, într-un rechizitoriu față de cei ce sug „măduha din oasele bieților supuși”:

„Vedem că cumpărătorii de dominiuri își pun capul după sate românești, iar de altele se feresc, căci altele nu așa lesne se lasă a se supune. Și apoi tot strigă asupra românului că e leaneș și sărac. Trăbuie să fie leaneș, fiind obosit de atâta lucru care la domnul pământesc au lucrat, și, așa, pre sama lui puțin lucrând, trăbuie să fie sărac” (Țichindeal 1814, p. 429).

În fine, aceeași reacție de respingere se întâmplă și în cazul *Învățăturii* fabulei 154, *Rânduneaua și cealelalte paseri*, o pledoarie înfocată pentru depășirea granițelor confesionale și toleranța între ortodocși și greco-catolici:

Și, oriunde se și află de se urăsc între sine în vecinătate, pricina cea mai mare de acolo vine că unii sânt de leagea grecească unită, iară alții de leagea grecească neunită. Cei dintâiu numesc pe ai doilea neuniți, iar ai doilea pre cei dintâiu uniți. Iară numele cel cinstit, frățesc și sfânt, creștini, fieștecarele pentru sine îl ține (Țichindeal 1814, p. 478–479).

În mod curios, în rapoartele oficiale asupra fragmentelor cenzurabile nu este specificată *Învățătura* fabulei 111, *Muiarea și găina*, text suspect pentru aluziile față de unioniste, vizibile în acest avertisment celebru al autorului:

Mintea! Mărită nație dacoromânească, în Banat, în Țara Românească, în Moldova, în Ardeal, în Țara Ungurească, mintea! Când te vei lumina cu învățătura, cu luminatele fapte bune te vei uni, mai aleasă nație nu va fi pre pământ înaintea ta, de cum tu vei fi oculiruit [= altoit] în trupina din carea ai căzut” (Țichindeal 1814, p. 274–275).

Receptarea fabulelor traduse de Țichindeal a debutat, așadar, printr-o ofensivă de obstrucționare a cărțurului, îndepărtat din învățământ și supus unor măsuri restrictive în privința difuzării scrierii sale cenzurate post-editorial.

Cel de-al doilea moment al posterității sale este, în schimb, unul fast. Acesta îl are ca protagonist pe Ion Heliade-Rădulescu, care va îngriji, în mai întâi, ediția a doua a cărții lui Țichindeal, apărută cu un titlu puțin modificat, *Filosofice și politice prin fabule învățători morale*, fiind tipărită cu alfabet de tranziție mixt. În *Precuvântare*³, Heliade va adopta un ton encomiastic, arătându-și, fără rezerve, preferința pentru scriitorul bănățean, ale cărui fabule sunt considerate „tablele legii aduse în pustie”:

³ Prefața va fi republicată în „Curierul românesc”, X, 1839, nr. 9, p. 33–36, și în „Foaie pentru minte, inimă și literatură”, II, 1839, nr. 8, p. 59–62.

Nu e carte din vremile acestea și până astăzi care să nu fie plină de asemenea barbarismuri, ca să zic așa: și fabulele lui Țichindeal (scoțând multe greșale tipografice ce s-au strecurat la ediția dintâiu, nefiind autorul de față, cum și altele care au trebuit să urmeze și în cea de-a doua, luându-ne după cea dintâiu), cuprind o limbă cât se poate pe acele vremi mai corectă și mai rumânească generală, încât fabula cobășului cu cucul și a rândunelii cu celelalte paseri, cu învățăturile lor, pot fi un model și de gramatică și de moral sănătos (Țichindeal 1838, p. X–XI).

Textul este reprodus după ediția budană din 1814, fără imixtiuni majore, doar cu mici modificări fonetice sau morfologice, efectuate conform opțiunilor sale de modernizare a limbii: *ajutoriu* (1814) – *ajutor* (1838), *bașă* – *pașă*, *blăstămat* – *blestemat*, *boiarii* – *boierii*, *cânească* – *câinească*, *cânele* – *câinele*, *deacă* – *dacă*, *direptul* – *dreptul*, *formoasă* – *frumoasă*, *iaste* – *este*, *înșălăciunile* – *înșelăciunile*, *leage* – *lege*, *mieu* – *meu*, *mulțămesc* – *mulțumesc*, *răotate* – *răutate*, *sălbatec* – *sălbatic*, *spăriiat* – *speriat*, *tipariu* – *tipar*, dar și *creangă* – *crangă*, *crengi* – *crăngi*, *judecata* – *judicata*, *românească* – *rumânească*, *români* – *rumâni*, *românie* – *rumânie*.

Reeditarea din anul 1838 a readus în actualitatea literară fabulele lui Țichindeal și a propulsat imaginea autorului aproape mitizat și în celelalte provincii românești. Tonul îl dă V. A. Urechia într-o conferință apologetică din 28 noiembrie 1865, cu titlul *Despre fabule în genere și în speciale despre Țichindeal*, în care face elogiul acestui „apostol al românismului” (Urechia 1878, p. 103), susținând originalitatea „apoloagelor” sale. Pornind de la cele două modele anterioare, Heliade și Urechia, îi va face o prezentare în aceeași termeni laudativi și Aron Pumnul, în *Lepturariu* (Pumnul 1864, p. 53–55), fără a reproduce fragmente de texte, dar contribuind la creșterea aurei sale. Pe această filieră, fabulistul ajunge la cunoștința lui Eminescu, care îi schițează portretul din *Epigonii*, atât de vehiculat, profil cu care se deschid „zilele de-aur a scripturelor române”. Cu tot reproșul lui Titu Maiorescu pentru „lauda ditirambică a lui Țichindeal”, enunțat în 1872 în studiul *Direcția nouă în poezia și proza română* (Maiorescu 1967, p. 162), eticheta eminesciană a făcut carieră.

Urmează o nouă perioadă de recul care își va pune amprenta asupra postumității lui Țichindeal și anume apariția ediției lui Ioan Russu din 1885. Supunând unei critici volumul din 1814, parohul din Arad crede că „traducerea e în multe locuri smintită și fără înțeles” (Țichindeal 1885, p. XLVII). El își propune să facă lumină în privința paternității fabulelor, îndreptând „smintele” pe care le-a depistat în traducerea lui Țichindeal și oferind o nouă echivalare a originalului sârbesc al lui Obradovici, transpus integral. Rezultatul este o contrafacere, prin care sunt anihilate eforturile creatoare ale moralistului bănățean, încercările de prelucrare și de localizare ale acestuia. Redăm o paralelă dintre cele două versiuni, unde surprindem diferențele între „învățătura” în varianta Țichindeal a fabulei 149 (155), *Privighetoarea și vulturele*, și varianta „învățăturii morale”, simplificate, în viziunea lui Ioan Russu:

Mai voiesc în Becicherecul Mic sau în sat la Berecsou să fiu preot sărac, cu mintea luminată și cu cuget curat, decât în București un mitropolit cu mintea întunecată și cu cuget fără de pace. Aceia carii numai pentru aceea poftesc învățătura, ca printr-însa să poată a se înălța la vreo deregătorie din ceale mai sus numite, iară nu ca să fie mai înțelepți, mai luminați, mai perfecți, apoi, de vor și învăța pruncii în sate, unii ca aceștia precum despre învățătură așa și despre sufletul lor întunecată și netreabnică socotință au. Zic unii dintră bătrâni către prunci: „Nu vreați să meargeți la școală? Nu veți fi popi, și de nu veți fi popi nu veți mânca prescuri”. Ei socotesc că pentru aceea trebuie să meargă neștine la școală ca să fie popă și să mănânce prescuri. Ei sânt proști și trăbuie să le iertăm, căci că din auzite grăiesc și văd cum că mulți după ce au învățat sânt aseamene vulturelui, care, zburând, se rădică la înălțime numai ca să vadă vreun iepurel sau vreo broască țestoasă (Țichindeal 1814, p. 453).

Mai voiesc să fiu la Semarton sau în Voiteg preot sărac, cu mintea luminată și cu cuget curat, decât mitropolit în Beograd, cu mintea întunecată de neștiință și cu conștiința nepacinică. Aceia care împlă după învățătură ca printr-însa să devină la cutare domnie, iar nu ca să se facă mai pricepuți, mai luminați, mai buni și mai perfecți, apoi de vor învăța și la sat copilașii, au opiniune stângace, întunecată și rea, precum despre învățătură așa și despre sufletul său și simt asemenea vulturului din fabulă, care se înălță sus numai ca să vadă undeva vreun iepuraș sau vreo broască țestoasă (Țichindeal 1885, p. 198).

O nouă recuperare a personalității cărturarului va încerca Iosif Vulcan, care rostește în 29 martie 1892 discursul de recepție în Academia Română, intitulat *Dimitrie Țichindeal. Date nouă despre viața și activitatea lui*⁴. Autorul intuiește particularitățile limbii fabulistului, care i-au asigurat cărții acestuia o popularitate pe scară largă:

Defectele de sintaxă, rezultat al studiilor făcute în limbi străine, opuse geniului limbii române, sunt un timbru al epocii în care limba română nu era formată deloc și scriitorii n-aveau modele dinaintea lor. Încât pentru provincialismii, aceia dau lucrării un fel de colorit popular, care a contribuit mult ca ea să fie cetită cu atâta plăcere până și de clasele mai puțin culte (Vulcan 1893, p. 324).

Contribuțiile documentare ale publicistului orădean constau, mai ales, în valorificarea corespondenței inedite purtate de Samuil Vulcan cu Țichindeal, pe care îl susținuse în demersurile sale de emancipare națională, precum și în reabilitarea sa ca profesor și scriitor. De altfel, în 19 septembrie 1816, episcopul intervenise printr-un recurs la împărat în favoarea ridicării sechestrului asupra volumului de fabule aflat în litigiu (*ibidem*, p. 361–362). În răspunsul său la discursul lui Iosif Vulcan, V. A. Urechia reiterează multe dintre ideile conferinței sale omagiale publicate în

⁴ Textul este publicat în „Analele Academiei Române” din 1894, fiind reluat în „Familia”, XXXI, 1895, nr. 38–46.

1866, în cunoscutul său stil bombastic, în acea „beție de cuvinte” pe care i-o imputase Maiorescu.

Ultima secvență a acestei evocări istoriografice o plasăm mai aproape de zilele noastre. Ne referim la prima reeditare a fabulelor în perioada contemporană, respectiv la volumul apărut în 1975, sub îngrijirea istoricului literar Virgil Vintilescu, autor și al unei monografii modeste consacrate cărturarului în 1965. Publicată la Editura Facla, ediția aduce un deserviciu restituirii fabulelor lui Țichindeal, fiind lipsită de rigorile unei transcrieri fonetice interpretative adecvate (*epurii, trebue, înflară, înparte, împărat, shoală, iubésce, nascere, urasce*), având, totodată, o punctuație defectuoasă. În plus, titlul este din nou modificat, *Fabule și moralnice învățături*, intervenție care aparține editurii timișorene. Dar ceea ce a atentat la integritatea textului a fost intervenția brutală a cenzurii. Volumul este marcat de zeci de întreruperi, fiind vizate pasajele cu conținut religios din învățături sau diferite contexte în greacă. Vom semnala și vom reconstitui în continuare, tot între croșete, câteva dintre fragmentele epurate:

44. *Măgariul în pialea leului.*

... și tot norodul va fi bun [și atunci se va plini prorocia Mântuitoriului nostru, adică vor fi toți oamenii pe lumea aceasta o turmă și un păstoriu, Dumnezeu] (Țichindeal 1814, p. 114; cf. Țichindeal 1975, p. 72).

57. *Cocoșul, vulpea și găinile.*

... iaste cel de bun neam și prea formos [dar al lui Domnezeu, care sântem deatori, până ce vom fi vii, să îl grijim, să-l aducem într-o săvârșire și fără de dânsul nici să gândim, nici să facem ceva] (Țichindeal 1814, p. 134; cf. Țichindeal 1975, p. 80).

64. *Șarpele și lucrătoriul de pământ.*

... cum putem fi de acum înainte mai buni. [Dumnezeul cel preabun ne-au dat noao minte înțeleaptă și cuvântătoare ca să ne slujim cu dânsa spre binele nostru, iară nu spre răul și <ne>norocirea. Fieștecarele care e cu minte și de omenie las să preiudece oare iaste cu dreptul și cu înțelepciune aceea casa bătrânilor nostri carii au urât-o, au blăstămat-o și au gonit unii pre alții pentru leage și pentru că fură ei nenorociți și noi să fim? Au mai bine și mai cu înțelepciune ar fi de vreme ce sântem creștini (precum ne și numim) o dată să ascultăm pre Hristos Mântuitoriul carele grăiaște: „Pacea mea dau voao! Pacea mea las voao!” Și numai despre aceea veți cunoaște că sânteți ai miei ucenici de veți avea dragostea mea și pacea mea într-o voi! Iar vezi că zice acesta și aceasta și aceasta, acela. Frații miei, minciunilor sânt scurte picioarele, drept tot ce nu e cu înțelepciune aceea e cu nebunie, și tot tot ce nu e de la Dumnezeu aceea e de la vrăjmașul. Că Hristos, Mântuitoriul nostru, n-au urât nici pre jidovi, nici pre samarineani, nici pre hananeani, nici pre râmleani. Și când s-au rugat nu s-au rugat numai pentru apostoli, ci pentru toți, grăind Părintelui celui ceresc: „Pentru toți te roagă, fă să te conoască pre tine adevăratul Dumnezeu și pre carele l-ai trimis tu pre Isus Hristos”. Așadară, pre cine au urât? Pre aceia ce mințea de față, pre fățarnicii cei vicleani, carii, supt chipul bunei-cuviință și al sfințeniei, au fost lupi, vulpi și șărpi, că aceia l-au și omorât, și de ar veni iar l-ar omori, numai de ar putea. Și cine sânt aceia? Nu va putea zice careva că sânt fericiți lucrători de pământ, ci vameși, cărturari și preoți, carii numai ale sale iar nu ale lui Hristos caută. Pentru aceea, pace și dragoste să aibă!

Care va să fie creștin, iară care nu va el, lasă, că destul au mințit, lasă să înceate odată] (Țichindeal 1814, p. 150–152; cf. Țichindeal 1975, p. 87).

154. *Rânduneaua și cealelalte paseri.*

... pre alții a-i osândi. [Să cetim cu mare luare de seamă preasfânta și dumnezeiasca Evanghelie a lui Hristos și vom afla aceste cuvinte: Nu judecați ca să nu fiți osândiți! Și aceasta va să zică: nu urâți, nici goniți pre alții dacă voiți să nu fiți urâți și goniți. Bine-cuvântați și faceți bine dacă voiți să fiți binecuvântați și iubiți. Aveți pacea mea și dragostea mea dacă voiți a fi ucenicii și frații miei, căci care ascultă cuvintele mele și care face voia aceluia ce m-au trimis pre mine acela e fratele, sora și maica mea. Iată, iubiților frați, creștinătatea, iată pravoslovie! Buna credință și împreunare.] Nu e acia grec, nici latin, unit și neunit (Țichindeal 1814, p. 483–484; cf. Țichindeal 1975, p. 218).

În aceeași manieră arbitrară sunt trunchiate pasaje întregi din fabulele 31, 80, 82, 84, 91, 92, 96, 98, 102, 104, 105, 107, 110, 111, 114, 115, 117, 118, 119, 121, 123, 124, 125, 126, 128, 129, 135, 137, 138, 140, 141, 142, 146, 151 și 153, la fel de mutilate pentru a oculta orice invocare a divinității. Puse sub lupa cenzurii comuniste, fabulele lui Țichindeal au fost supuse, întocmai ca în 1814, unui tratament abuziv, cu repercusiuni asupra autenticității textului și, implicit, asupra moștenirii literare din epoca respectivă⁵. Culmea ignoranței și a neprofesionalismului este că ediția din 1975 va fi reprodusă, *ad litteram*, în 2012, la Editura Eurostampa din Timișoara, unde se preia textul cu toate suprimările anterioare. După mai bine de două secole de la apariție, fabulele lui Țichindeal își așteaptă încă editorul avizat.

ABREVIERI BIBLIOGRAFICE

- Bocșan 1976 = Nicolae Bocșan, *Confiscarea fabulelor lui Țichindeal*, în „Anuarul Institutului de Istorie și Arheologie”, Cluj, XIX, 1976, p. 127–147.
- Fierăscu 1936 = C. Fierăscu, *D. Țichindeal. Contribuție documentară*, în „Preocupări literare”, I, vol. I, 1936, nr. 3, p. 145–160.
- Ioanovici 1916 = D. Ioanovici, *Confiscarea „Fabulelor” lui Țichindeal*, în „Telegraful român”, LXIV, 1916, 2/15 august, nr. 80, p. 324–325, 4/17 august, nr. 81, p. 328–329, 6/19 august, nr. 82, p. 332–333, 11/24 august, nr. 83, p. 336.
- Pumnul 1864 = Aron Pumnul, *Lepturariu rumânesc cules den scriptori rumâni*. Tom IV, partea I, Viena, Editura Cărților Scolastice, 1864.
- Suciu 1975 = I. D. Suciu, *Luministul Dimitrie Țichindeal*, în „Revista de istorie”, 28, 1975, nr. 8, p. 1253–1258.
- Țichindeal 1814 = Dimitrie Țichindeal, *Filosoficești și politicești prin fabule moralnice învățături*, Buda, Cu Tipariul Crăieștei Tipografii a Universității Ungurești din Peșta, 1814.
- Țichindeal 1838 = D. Țichindeal, *Filosofice și politice prin fabule învățături morale*. Cu o *Precuvântare* la a doua ediție de Ion Heliade-Rădulescu, București, În Tipografia lui I. Eliad, 1838.
- Țichindeal 1885 = *Fabulele lui Demetriu Cichindeal în traducere nouă din originalul sârbesc al lui Dositei Obradovici* de Ioan Russu, parohul Aradului, Arad, Tipografia Diecezei Române Gr.-Or., 1885.

⁵ Notăm că unele dintre pasajele de acest gen sunt reproduse, totuși, în antologia îngrijită în 1983 de Florea Fugariu la Editura Minerva.

- Țichindeal 1975 = Dimitrie Țichindeal, *Fabule și moralnice învățături*. Ediție îngrijită și prefață de Virgil Vintilescu, Timișoara, Editura Facla, 1975.
- Urechia 1878 = V. A. Urechia, *Despre fabule în genere și în speciale despre Cichindel*, în *Opere complete*, seria B, tomul I: *Conferințe și discursuri*, București, Tipografia Curței, 1878, p. 85–124.
- Vulcan 1893 = Iosif Vulcan, *Dimitrie Cichindeal. Date nouă despre viața și activitatea lui*, în AAR, *Memoriile secțiunii literare*, seria II, tomul XIV, 1891–1892, București, Lito-Tipografia „Carol Göbl”, 1894, p. 263–365.

ȚICHINDEAL'S FABLES – BETWEEN RECEPTION AND CENSORSHIP (Abstract)

The fabulist nicknamed “golden mouth”, revered by Heliade-Rădulescu and Eminescu, was, at the same time, blamed and censored, during his lifetime and posthumously. The appearance of the fables translated by Dimitrie Țichindeal in 1814 stirred the authorities to react by obstructing the scholar, by taking restrictive measures regarding the dissemination of his writing, the latter being censored after it was edited. If the reediting of his texts in 1838 recovered his place in the literary history, another edition, that of 1885, is a counterfeited version, which placed Țichindeal again in a shadow cone. But the most flagrant attempt at the proper reception of his work is the volume published during the communist period, a defective edition, as it was subject to another censorship in order to conceal any invocation of the divinity.

Cuvinte-cheie: *Dimitrie Țichindeal. fabule, confiscare, receptare, cenzură.*

Keywords: *Dimitrie Țichindeal. fables, confiscation, reception, censorship.*

*Institutul de Lingvistică și Istorie Literară
„Sextil Pușcariu” al Academiei Române
Cluj-Napoca, str. E. Racoviță, 21
eugen.pavel@academia-cj.ro*